

Roosi nimi

VANEMUINE

147. hooaeg

TARTU ÜLIKOOL
muuseum

oma[®]
king

Vanemuse kingameister

Umberto Eco

ROOSI NIMI

(IL NOMA DELLA ROSA)
KAHES OSAS

ROMAANI TÖLGE ITAALIA KEELEST MERIKE PAU
DRAMATISEERIJA JA LAVASTAJA TANEL JONAS

HELILOOJA PRIIT STRANDBERG

KUNSTNIK KRISTJAN SUITS

VALGUSKUNSTNIK ANDRES SARV

KOORMEISTER PIRET TALTS

LIIKUMISJUHT MARIKA AIDLA

PRODUTSENT MARIKA GOLDMAN

PÜROTEHNILISED EFEKTID TULEKILD ILUTULESTIKUD OÜ
TEOSE ESITUSÕIGUSI VAHENDANUD EESTI TEATRI AGENTUUR
LAVASTUS ON VALMINUD KOOSTÖÖS TARTU ÜLIKOOLI MUUSEUMIGA

ESIETENDUS 13. JUULIL 2017 TARTU TOOMKIRIKU VAREMETES

OSADES

WILLIAM BASKERVILLE ANDRES MÄHAR

MELKI ADSO KARL LAUMETS

ABT LEINO REI

BURGOSE JORGE JAAN REKKOR (EESTI DRAAMATEATER, ENDLA TEATER)

BERNARD GUI PRIIT STRANDBERG

UPPSALA BENNO JAANUS TEPOMEES

TÜDRUK LINDA KOLDE

VARAGINE REMIGIO RIHO KÜTSAR

SALVATORE VEIKO PORKANEN

HILDESHEIMI MALACHIA ARTUR NAGEL

ARUNDELI BERENGAR RASMUS KULL

ST. EMMERANO SEVERINUS KARMO NIGULA (EESTI DRAAMATEATER)

ALLINARDO RAIVO ADLAS

CASALE UBERTINO ARDO RAN VARRES

SALVEMECI VENANTIUS ALO KURVITS

OTRANTO ADELMO MATIS MERILAIN

NOOR MUNK OLIVER TIMMUSK

VANEMUISE OOPERIKOORI MEESKOOR KOOSSEISUS

Artur Nagel, Alo Kurvits, Matis Merilain, Oliver Timmusk, Tarmo Teekivi, Rainer Aarsalu, Edgar

Mikkel, Mart Lilleleht, Risto Orav, Ruudo Vaher, Endel Kroon,

Uku-Markus Simmermann, Herki Laanemets, Ivar Saks, Elmar Pool, Andres Ross

Tegevus toimub 1327. aastal Põhja-Itaalias asuvas benediktlaste kloostri

Etendust juhib Kaisa Riivald

Trupp tänab Meelis Friedenthali asjatundliku abi eest

Umberto Eco on öelnud, et inimene on loomu poolest lugusid rääkiv loom. See lause, koos teadmisega, et autori enda lood räägivad enamasti teistest lugudest, andis mulle selle väikese, kuid vajaliku tõuke see teekond ette võtta. Muidu poleks ma ilmselt julgenud seda teha. Ma oleksin tahtnud dramatiseerida ja lavastada kogu raamatut, ilma ühtegi osa välja jätmata. See aga polnud (erinevatel põhjustel) võimalik. Aga siis kangastus mulle võimalus jutustada koos näitlejatega oma lugu. Meie oma lugu, mis räägiks Umberto Eco kirjutatud loost "Roosi nimi". Ja tõuke selleks andis just eelpoolnimetatud tsitaat. Sest ma sain aru, et see on just see sama asi, mida autor ise on teinud. Jutustanud loo, mis räägib loost. Ja edasi oli kõik (erinevatel põhjustel) juba võimalik.

Neile, kes seda raamatut väga hästi tunnevad – mõned asjad on samamoodi, mõned asjad on teistmoodi. Sest raamat on raamat ja teater on teater.

Tanel Jonas, lavastaja

Oli suur au ja väljakutse kirjutada muusikat tekstidele, mis on sajandite jooksul ja läbi ajastute inspireerinud kõige suuremal arvul heliloojaid. Muusika on üks lihtsamaid ja ka võimatuid viise Jumala kogemiseks ja tajumiseks. Mingites kõlades on ta lihtsalt kohal. Lähtudest testamendi tekstidest üritasingi otsida just neid helisid, kus maailm on selge. Kui enne prooviperioodi Taneliga arutasime, milline võiks see muusika tulla, jõudsime üksmeelele, et arusaadav. Või teisiti öeldes, tõene. Kuna romaani tegevus toimub totaalses ebaselguses, täis valet, hirmu, pimedust ja kõrkust, siis selle kõige keskel proovib see muusika alandlikult meenutada tõe.

Aitäh, Marion Strandberg ja Seidi Mutso. Ja tänu Tanelile selle võimaluse eest.

Priit Strandberg, helilooja

Umberto Eco

keskaja uurija, semiootik, kultuuri- ja kirjandusteadlane, kirjanik.

Sündis 5. jaanuaril 1932 Põhja-Itaalia linnakeses Alessandrias.

Õppis Torino ülikoolis keskaja filosoofiat ja kirjandust, doktorikraadi sai dissertatsiooniga religioossest mõtlejast Aquino Thomasest 1954. aastal. Pärast seda töötas Itaalia riigiteleviisoonis kultuuritoimetajana ning vabakutselise õppejõuna erinevates kõrgkoolides. Aastatel 1959-1976 töötas kirjastuse Bompiani filosoofia-, sotsioloogia- ja semiootikateemaliste sarjade väljaandjana.

Aastal 1963 sündinud neoavangardistliku rühmituse 63 asutajaliige. Pikemat aega kirjutas eri väljaannetele kolumne, päevakommentaare ja esseesid. Aastast 1971 Bologna Ülikooli semiootikaprofessor, aastast 2008 emeriitprofessor. Aastast 1988 San Marino ülikooli juurde asutatud semiootikainstituudi professor.

Eco kirjanduslik pärand jaotub väga erinevate žanrite vahel: seitse romaani, artikli- ja essee-kogumikud, semiootikaalased uurimused, lasteraamatud.

Oli audoktor 39s eri riigi ülikoolis, aastast 1996 ka Tartu Ülikooli audoktor. Ta on õpetanud Harvardi, Yale´i ja Oxfordi ülikoolides.

Itaalia tähtsaima kirjandusauhinna Premio Strega ning Austria riikliku Euroopa Kirjanduse auhinna laureaat ning Prantsusmaa kõrgeima teenetemärgi Auleegioni kavaler.

5.-9. maini 2009 külastas Umberto Eco Tallinat ja Tartut, pidades Tartus kaks avalikku loengut, ühe Tartu Ülikooli aulas, teise Tartu Ülikooli raamatukogu konverentsisaalis.

Suri 19. veebruaril 2016

Umberto Eco olulisemad teosed:

Avatud teos (1962)

Minipäevik (1963, eesti k 2006)

Puuduv struktuur (1968)

Traktaat üldsemiootikast (1975)

Semiootika teooria (1976)

Lector in fabula (1979, eesti k 2005)

Roosi nimi (1980, eesti k 1997, 2005)

Semiootika ja keelefilosoofia (1984)

Reis hüperreaalsusse (1987, eesti k 1997)

Interpretatsiooni piirid (1990)

Foucault' pendel (1988, eesti k 2014)

Eilse päeva saar (1991)

Täiusliku keele otsing (1993)

Kant ja nokkloom (1997)

Baudolino (2000, eesti k 2003)

Ilu ajalugu (2004, eesti k 2006)

Inetuse ajalugu (2007, eesti k 2008)

Praha kalmistu (2010, eesti k 2017)

Olematu number (2015, eesti k 2017)

Eesti teatrilavale jõuab Umberto Eco looming esimest korda.

Mida tähendab romaani „Roosi nimi” pealkiri?

Pärast romaani ilmumist hakkas Umberto Eco saama lugejatelt kirju, kus päriti, miks lõpeb romaan ladinakeelse heksameetriga, millest omakorda on tuletatud ka romaani pealkiri. Teose lõpetab ladinakeelne tekstifragment *stat rosa pristina nomine, nomina nuda tenemus*, mis eestikeelses tõlkes kõlaks: *kunagise roosi nimi – meil on vaid paljas nimi*. Tegemist on värsireaga Bernard de Morlaux', 12. sajandi benediktiini poeemist „Põlgusest maailma vastu”, mis väljendab kõige maise kaduvust, seda, et kõigist kadunud asjust jäävad meile päriselt alles ainult nende nimed.

Eco ise on öelnud, et valis romaani pealkirja suuresti juhuslikult ja motiiviks oli nimelt pealkirja avatus võimalikult paljudele tõlgendustele, sest roos produtseerib sedavõrd suurel hulgal erinevaid tähendusi, et on muutunud peaaegu tähendustühiseks. Eco toob ka rea näiteid: Dante müstiline roos ja *Go, lovely Rose*, Rooside sõda, *O Rose thou art sick*, *Too Many Rings Around Rosie*, „teise nimega roos”, „roos on roos on roos on roos”, roosiristlased.

Romaani esialgne, nn tööpealkiri oli „Mõrvaklooster”, mis jäi kõrvale põhjusel, et see valmistaks pettumuse lugejatele, kes loodavad eest leida pelgalt ajaviitelist kriminaalromaan.

Pikemalt vt Umberto Eco, Järelekiri „Roosi nimele”, Akadeemia, 2004, nr 6

1978. aasta alguses ütles mu sõber, kes töötas ühes väikeses kirjastuses, et palub mitteromanistidel (filosoofidel, sotsioloogidel, poliitikutel jne) kirjutada lühikese kriminaaljutu. Vastasin, et mind ei huvita loovkirjutamine ja olen kindel, et olen absoluutselt võimetu kirjutama head dialoogi. Lõpetuseks ütlesin (ma ei tea, miks), et kui peaksin kirjutama kriminaalromaan, oleks see vähemalt viissada lehekülge pikk ja tegevus toimuks keskaegses kloostri. Mu sõber ütles, et ei otsi saamatut tükitööd ja sellega meie kohtumine lõppes.

Umbero Eco

„Roosi nime” vastuvõtt

Oma esimese romaani „Roosi nimi” avaldas Eco 1980. aastal, seega 49-aastaselt, olles selleks ajaks juba rahvuvaheliselt tunnustatud teadlane. Roman tekkitab tänaseni enam kui elavat vastukaja ja vaidlused selle teksti tõlgendamisel kestavad tänaseni. Ühelt poolt imetletakse krimiloo osavat sulatamist keskaegse elutunnetusega ja erinevate kultuuriliste koodide filigraanset komponeeritust, teisalt pannakse autorile süüks postmodernset mängitsemist. Vähegi taiplikum lugeja mõistab ruttu, et see tekst on tulvil vihjeid lugematutele teistele teostele, millest mõned on üsna lihtsalt mõistetavad (mõelgem kasvõi William Baskerville’ i nimele!), mõnede dekodeerimine eeldab aga väga head aja-, kirjandus- ja kultuuriloo tundmist.

Kuigi Eco on kirjutanud, et „kirjanik ei pea ette andma oma teose tõlgendusi, muidu poleks ta kirjutanud romaani, mis on tõlgenduste genereerimise masin”, olid vaidlused romaani ümber puhkenud sedavõrd suureks, et Eco avaldas neli aastat hiljem (1984) „Järelkirja Roosi nimele”, kus ta kommenteerib teose loomislugu ja erinevaid tõlgendustasandeid.

Nagu taoliste müstilise auraga teoste puhul tavaks, tekib lugejates paralleelle ja seoseid, mis on suureks üllatuseks autorilegi. Kõneksoleva teose puhul oli üheks kummaliseks seigaks asjaolu, et romaani vene keelde tõlkija Jelena Kostjukovitš on avastanud „Roosi nime” faabulas hämmastavaid kokkulangevusi 1946. aastal ilmunud Emilie Henriot’ romaniga „Bratislava roos”, mis käsitleb samuti salapärase käsikirja otsimist ja lõpeb raamatukogu hävimisega tulekahjus. Lugu toimub Prahhas, ja sedagi linna mainitakse „Roosi nime” alguses. Veelgi enam, kui „Roosi nimes” on ühe raamatukoguhoidja nimi Berengar, siis Henriot’ raamatus on ühe raamatukoguhoidja nimi Berngard. Eco kinnitab kategooriliselt, et tal polnud „Roosi nime” kirjutades Henriot’ romaanist vähematki aimu.

Romaani põhjal valmis 1989. aastal filmiversioon (rež Jean-Jacques Annaud), milles peaosi kehastasid Sean Connery ja Christian Slater.

„Roosi nimi” on korduvalt jõudnud ka teatrilavadele, näiteks Bukarestis, Brnos, Rovaniemis, Konstanzis, Quidlinbergis. Valdavalt on olnud tegu vabaõhulavastustega.

Ühe 20. saj tuntuima romaanina on „Roosi nimi” liikunud ka pop- ja massikultuuri valdkonda, näiteks on romaani põhjal tehtud videomänge, teosele viitab briti rockbändi Iron Maideni 1995. aastal loodud laul *Sign of the Cross*.

„Roosi nime” ajaloolisest taustast

„Roosi nime” tegelased tulevad kokku kloostriisse, sest seal on plaanis disputatsioon ehk õpetatud väitlus. Disputatsiooni peamisteks osalejateks on frantsisklased ja paavst Johannes XXII saadikud – teemadeks apostellik elu ja poliitiline olukord. Muuhulgas arutatakse ka Saksa-Rooma keisri ja paavsti omavahelisi vastuolusid. Kohal on ka Prantsuse inkvisitsiooni esindaja Bernard Gui.

Disputatsioon oli keskaja õigusteaduse, filosoofia- ja teoloogiaõpingutes kesksel kohal, esindades arusaama, et hästi korraldatud ja argumenteeritud läbi viidud arutelu käigus tulevad päevavalgele eksitused. *Eksitus* ongi nii disputatsioonis kui ka „Roosi nimes” oluline märksõna. Tõe üles leidmine on alati keerulisem kui eksituse märkamine ja alati ei ole võimalik täit tõde avastada, küll aga võib proovida leida arutleja seisukohtades ebajärjekindlust ja vastuolusid.

Kui akadeemiline disputatsioon oli eelkõige ülikoolide pärusmaa, siis eksituse leidmisega kiriku sees tegeles inkvisitsioon. Inkvisitsioon tähendas algselt ükskõik millist *uurimist* ja inkvisitsioon kasutas oma meetoditena nimelt diputatsioonile omast küsimuste ja vastuste formaati – püüdes leida loogikavigu, hämamist, eksitusi. Inkvisitsioone viisid algselt läbi kohalikud kiriklikud kohtud ning uuriti kõikvõimalikke teemasid, enamasti üsna argiseid abielurikkumise ja mitme-naisepidamise süüdistusi.

Alates 12.sajandist seati selliseid inkvisitsioone üles erinevate eksiõpetuste uurimiseks. On tähelepanuväärne, et enne seda ei pööranud katoliku kirik süstemaatilist tähelepanu eksiõpetustele, ja teoloogilised küsimused lahendati enamasti rahumeelselt omavaheliste disputatsioonide kaudu kiriku sees. 12. sajandil said alguse aga sotsiaalse rahulolematuse pinnalt tõukuvad rahvaliidumised, mis haakisid end teoloogilise argumentatsiooni külge. Rahulolematuse põhjuseks oli ühelt poolt talurahva majanduslik olukord, teisalt kloostrite ja kirikute kasvav jõukus, aadli ja kiriku üha suurenev läbipõimimine ja seotus. Kui sellele lisandus nüüd teoloogiline seletus, et kirik on eemaldunud algsest apostellikust vaesusideaalidest, siis saavutas see idee rahva hulgas laia vastukaja ja tohutu populaarsuse. Eeskujuks võeti Jeesuse ja apostlite vaesus, mis toodi kontrastiks kiriku ja aadli toretsemisele. Rahva hulgast pärit jutlustajad kõndisid külast külla ja rääkisid sellest, kuidas rikkal on keerulisem pääseda taevariiki kui kaamelil läbi nõelasilma minna ja kuidas kirik on piibli õpetusest täiesti valesti aru saanud. Lühidalt öeldes oli tegemist nii majandusliku kui ideoloogilise eliidivastasusega.

Selliseid jutlustajaid ja liikumisi kerkis 12.-13. sajandil esile üsna mitmeid ja kohati olid need õpetuslikult väga erinevad. Kõige radikaalsemad olid albilased (ehk katarid, kellest tuleb ka sõna ketser), mõõdukamad olid waldeslased ning lõpuks olid antud mõtteviisi kandjad ka uued

kerjsumungaordud - frantsisklased ja dominiiklased. Kõik need liikumised rõhutasid vaesust, pidasid oluliseks suuremat lähedust lihtrahvaga ja seadsid keskele kohale lihtsa ja vahetu suhtluse teiste inimestega. Kui katarite õpetus erines kristlusest otsustavalt, siis waldeslased olid vähemalt alguses väga lähedal isegi paavstlikule tunnustusele (Peter Waldo käis paavsti juures vastuvõtul ja osaliselt leidsid tema ideed heakskiitu. Antikristuseks hakkasid nad paavsti nimetama alles pärast lahkkelide tekkimist kiriku autoriteedile allumise küsimuses. Frantsisklased on waldeslatega meelelaadilt ja suhtumiselt kohati väga sarnased ning see annabki põhjuse Eco romaanis kirjeldatavale disputatsioonile. Nimelt imbus pärast frantsisklaste paavstlikku tunnustamist nende ridadesse eelnevalt pigem waldeslastele sümpatiseerinud isikuid. Selle tiivaga seostatakse frantsisklaste hulgas levinud radikaalse vaesusliikumise (*usus pauper*) toetajaid.

Selliste vaidluste käigus, mis olid osalt poliitilised, osalt majanduslikud, osalt teoloogilised, oli vaja inimesi, kes oskaksid langetada õpetuslikes küsimustes läbikaalutud otsuseid. Juba 13. sajandi algusest saab tavaks, et sellist inkvisitsiooni viivad läbi kerjsumungad, eelkõige dominiiklased. Neilt eeldati väga head filosoofilist ja teoloogist ettevalmistust ning kuna franktsisklased ja dominiiklased pöörasid suurt tähelepanu haridusele, siis määrati see amet sageli nende kanda. Ka Eco romaanis on nii frantsisklane Baskerville'i William kui ka dominiiklane Bernard Gui väljapaistvalt hästi haritud ja seotud ka inkvisitsiooniga. Kuna kerjsumungad lävisid sama ringkonnaga kui waldeslased ja albilased, siis kujunes nende ülesandeks leida üles eksitused ja võimaluse korral neid korrigeerida. 13. sajandi keskpaigast alates võtab kiriklik inkvisitsioon waldeslaste ja katarite vastu laialdase ulatuse. Karistusi eksinutele võidi määrata alates pihtimisest ja patukahetusest kuni ekskommunikatsioonini (st kiriku osadusest väljajätmist, mida peeti kõige rängemaks kiriklikuks karistuseks ja mis tähendas igasuguse sotsiaalse positsiooni kaotust). Teatud puhkudel andis inkvisitsioonikohus süüdimõistetute ilmalikule kohtule üle koos soovitusena surmaotsuse täideviimiseks – kirikul endal ei olnud õigust kedagi hukata.

Inkvisitsiooni, kersjumungaordusid, hereetilisi liikumisi ja ülikoolides toimunud arutelusid tuleks niisiis vaadelda ühtse kompleksina, mis iseloomustab selleaegseid meetodeid ühiskondlike pingetega toimetulemiseks. Nende ühiskondlike pingete pinnalt toimunud arutelusid ja üldist sündmuste käiku on võrreldud ka kaks sajandit hiljem aset leidnud reformatsiooniliikumisega, mille käigus protestandid lõpuks eraldusid katoliku kirikust. Keskajal toimunud vaidluste käigus niisugust kiriku lõhenemist ei toimunud ja reformimeelsed liikumised jäid valdavalt katoliku kiriku sisse, mille tagajärjeks oli aga kiriku oluline uuenedmine.

Meelis Friedenthal

Kes on kes...?

Paavst Johannes XXII, (1244, 1245 või 1249-1334), sündinud kui Jacques Duéze, oli paavstiks aastatel 1316-1334. Oli teine nn Avignoni vangipõlve paavst – kuna elu Roomas tundus ebaturvaline, otsustas Johannes XXII eelkäija, paavst Clemens V kolida paavsti residentsi 1309. aastal Avignoni, kuhu paavsti troon jäi 1377. aastani.

Johannes XXII sattus vastuoludesse nii Prantsuse kuninga Philippe IV kui keiser Ludwig von Bayeriga, kes mõlemad olid tõrksad paavstivõimu üliluslikkuse suhtes. Johannes XXII põhjustas pahameelt ka väitega, et Jumala õndsakstegev nägemus ei saa hingedele osaks mitte pärast isiklikku kohut, vaid alles pärast ihu ülestõusmist.

Fra Dolcino (1250-1307), itaalia radikaalne kristlik jutlustaja, frantsiskaani munk. Asutas 1260. aastal ühenduse, mis väitis, et võim kandus rooma kirikust neile üle ning et paavst ja vaimulikud hävitatakse suures lahingus. Hukati ketserina tuleriidal.

Benediktlasted ehk benedektiinid (ametliku nimega Püha Benedictuse Ordu, lad k *Ordo Sancti Benedicti*), katoliiklik mungaordu, kirikuõigusliku kinnituse sai 1893. aastal. Benediktlaste nimi on tulnud itaalia päritolu pühaku ja lääne kloostrisüsteemi rajajalt Nursia Bendictuselt (elanud umb 480 – umb 543), kelle põhimõtetesse kuulusid pidev palvetamine ja töötegmine ning kolm vannet: vaesus, tsölibaat ning kuulekus. Kuni 11. sajandini olid benediktlaste kloostrid oluliseks toeks paavstivõimule.

Frantsisklased ehk frantsiskaaniid ehk minoriidid (lad k *Ordo fratrum minorum*), 1210. aastal Assisi Francisuse poolt asutatud katoliku kerjusemungaordu liikmed. Ordu reeglite hulka kuuluvad vaesus, jutlustamine ja hingehooldus. 16. sajandil jagunesid frantsisklased range ja mõõduka suuna pooldajateks, observantideks ja konventuaalideks.

Aristoteles (elanud 384-322 eKr), antiikaja kuulsamaid filosoofe, oli 20 aastat Platoni õpilane. Tegutses Makedoonia kuninga Philippose poja, pärastise kuningas Aleksandri kasvatajana ja asutas Ateenas oma kooli Lükooni, kus õpetus toimus jalutamise ajal sammaskäikudes (nn peripateetikute koolkond).

Aristotelese huvidering oli erakordselt lai, tema nime all tunti antiikajal ligi tuhandet teost, millest osa oli nähtavasti avaldatud tema õpilaste üleskirjutuse põhjal. Meie ajani on jõudnud 47 teost, mis moodustavad omamoodi entsüklopeedia, hõlmates loogikat, loodusteadusi, metafüüsikat, eetikat,

riigiteadusi, majandust, retoorikat ja poeetikat. Kirjanduse ajaloo seisukohalt väärib suurimat tähelepanu traktaat „Poeetika” („Luulekunst”). Sellest on säilinud ainult esimene raamat, mis sisaldab üldosa ning tragöödia ja eepose teooria, kuna teises, kaotsiläinud raamatus käsitleti komöödiat ja jambograafiat. Teoses vaadeldakse põhilisi esteetika ja kunstiteooria küsimusi: kunstide teket ja liigitust, kunsti suhet tegelikkusega.

Aristotelese määrangu järgi on kunsti olemuseks matkimine, kuid see pole tegelikkuse orjalik kopeerimine, vaid selle loominguine reprodutseerimine. Erinevalt Platonist, kes ei omistanud matkimisele suurt väärtust, pidas Aristoteles kunstipärast matkimist väga tähtsaks, sest see aitab inimestel inimesel tegelikkust mõtestada. Kunst on seega eriline tunnetuse vorm ja teenib sama eesmärki, mis teadus, kasutades vaid teisi vahendeid.

Peamine tähelepanu on „Poeetikas” pööratud tragöödiale. Tragöödia eesmärgina näeb Aristoteles pealtvaatajais kaastunde ja hirmu tekitamist ning seeläbi peaks see avaldama vaatajale „puhastavat” mõju.

Eesti keeles ilmus Aristotelese „Poeetika” 2003. aastal, vanakreeka keelest tehtud tõlke ja kommentaaride autor on Jaan Unt.

...ja mis on mis...?

kuuria (lad *curia*), algselt Vana-Rooma rahvajaotus, hiljem Rooma senati koosolekuhoone. 11. saj alates on kuuria paavsti õukond, hilisemast ajast ka kõik paavstile alluvad kiriku ja kirikuriigi valit-susasutused.

psalm (kreeka k *psalmos* laul), kirikulaul, mille tekst pärineb Vanast Testamendist.

skriptoorium (lad k). Keskaegse kloostri kirjutustuba, kloostri raamatukoguga ühenduses olev ruum, kus raamatukoguhoidja järelvalve all kirjutati käsikirju ümber.

noviits (lad k *novicius* uus), munga- või nunnaordusse astuda sooviv katsealune, kes pole veel and-nud munga- või nunnatöötust.

inkuubus (lad k *incubus* peallebaja). Meessoost deemon, harrastab sugulist läbikäimist naistega. Naissoost sukuubuse vaste.

vesper (lad k õhtu), õhtune jumalateenistus. Vesprit peetakse muu hulgas katoliku kirikus, õigeusu kirikus, anglikaani kirikus, luteri kirikus.

kompletoorium (lad k *complere* täitma). Katoliku ööpalve (tunnipalve viimane osa).

dormitoorium (lad k *dormitorium*), ühine magamisruum kloostrites ja ordulinnustes.

matutiin (lad k *matutinum* varajane hommik) – katoliku tunnipalve öine osa.

hereesia (kreeka k *hairesis* õpetus, koolkond) ehk ketserlus. Hilisantiikajal tekkinud lahkusk, kiriku õpetusest kõrvale kalduv ristiusukäsitus, millest johtuvalt tekkis kirikust eraldunud uskkondi ehk sekte.

bulla (lad k kapsel) üriku metallist pitser, laiemas mõttes ürik, ka paavsti ametlikud seisukohad.

prelaat (lad k *praelatus* eelistatu), kõrgema vaimuliku nimetus, eelkõige katoliku ja anglikaani kirikus.

Tartu toomkiriku ajaloost

Pärast Ugandi, Jogentagana ja Soopoolitse maakonna lõplikku vallutamist 1224. aastal sakslaste poolt loodi nendele aladele peaaegu Küprose saare suurune Tartu piiskopkond. Vaimulik ja ilmalik võim selles kuulus Tartu piiskopile, kes allus kiriklikult Riia peapiiskopile ning kes omakorda allus Rooma paavstile. Ilmalikult allus Tartu piiskop Saksa-Rooma keisrile. Tartu piiskopkond loodi piiskop Alberti venna Hermann I jaoks. Kahetorniline Tartu toomkirik ehk katedraal ehitati tõenäoliselt 13. sajandi II poolel. Tartu toomkirik on keskaegse Eesti silmapaistvaim tellisgootikaehitis. Ta oli Tartu piiskopkonna peakirik, mis oli pühitsetud apostlitele Peetrusele ja Paulusele, kelle sümboleid – võtmeid ja mõõka – võime näha ka Tartu vapil. Kiriku järgi sai nime ka katedraali ümbritsev ala – Toomemägi ehk saksa keeles *Domberg*.

Toomkiriku algse väljanägemise kohta on esitatud mitmeid arvamusi. Otto Freymuthi arvates oli Tartu toomkirik esialgu kolmelööviline kodakirik, mis hiljem ehitati ümber basiilikaks. Reinhold Guleke arvates on Tartu Toomkirik ehitatud Chartes'i katedraali ning Wilhelm Neumanni arvates Lübecki Maarja kiriku eeskujul.

Piiskopid ei saanud läbi ilma abilisteta. 1224. aastal rajatud Tartu toomkapiitel ehk piiskopivalitsus koosnes 12-20 toomharrast. Toomkapiitli tähtsaimaks privileegiks oli piiskopi valimine. Piiskopi kandidaadi kinnitas paavst, kes ei pruukinud aga arvestada toomkapiitli valikut. Toomkapiitlit juhtis praost, kes asendas piiskoppi tema äraolekul. Skolastik juhtis noorte õpetamist ja kasvatamist. Dekaan valvas korra järele ning vajadusel karistas.

15. sajandi lõpuks oli katoliiklik Tartu toomkirik oma täies hiilguses valmis. Aga 16. sajandil Saksamaalt alguse saanud reformatsiooniliikumine kritiseeris paavstivõimu ja pühakute austamist. Hermann Marsow ja Melchior Hoffmann pooldasid paavstivõimu vastast radikaalsemat suunda, mis tõi kaasa ulatusliku pildirüüste. 10. jaanuaril 1525. aastal tungis märatsev rahvahulk Tartu toomkirikusse ja rüüstas seda põhjalikult. Tartu toomkirik jäi sellest sündmusest hoolimata katoliikliku piiskopi kontrolli alla. Aga 1558. aasta oli Toomkiriku jaoks kurb. Liivi sõda jõudis sama aasta suvel Tartusse ning piiskop Hermann II küüditamisega Venemaale piiskopiriik hävis ning Tartu toomkirik jäi hingetuks ja tühjaks.

1582. aastal tulid poolakad Tartusse. Plaan korraldada Tartu toomkirikus pidulik jumalateenistus ebaõnnestus, kuna kirik oli kehvas seisus. 1624. aastal sai kirik kannatada jaanitules. Niimoodi keskaegse Lõuna-Eesti uhkeim ehitis tasapisi lagunes, muutudes varemeiks. Teda kasutati veel vaid heinaküüni ja kuurina.

1760. aastail lammutati Tartu toomkiriku varemete kõrged tornid pikihoone müüri kõrguseni.

Ühe versiooni järgi sooviti tornialusele rajada suurtükkide platvorm ning teise arvamuse kohaselt tornid lammutati, et ennetada tornide kokkukukkumist kiriku lääneosas toimunud muldkindlustuste käigus. Aleksander I poolt 1802. aastal taasrajatud Tartu ülikool tõi Toomemäele uue hingamise. Arhitekt Johann Wilhelm Krause projekti järgi ehitati 1804-1807. aastal Tartu toomkiriku varemetele raamatukogu ning selle ümber rajati inglise stiilis park.

1981. aastal sai valmis ülikooli uus raamatukogu. Toomkiriku müüride vahel asuv hoone muudeti sellest peale ülikooli ajaloomuuseumiks. 1985. aastal taastati kunagise kiriku lõuna- ja põhjaküljel osaliselt 19. sajandi interjööri. 2005. aastal avati pidulikult Tartu keskaegse toomkiriku renoveeritud tornid.

Heiki Haljasorg

***Mis nimi loeb? See, millel nimeks roos,
teist nime kandes lõhnaks sama hõrgult.***

William Shakespeare, "Romeo ja Julia"

K. A. SCHULZ. "VAADE TARTULE KASSITOOMELT" (1869)

TARTU TOOMKIRIK

Ma olen pime ja ma ei tea midagi,
aga ma näen, et on rohkem teid, mida mööda minna
ja iga asi on lõppematu arv asju.

Jorge Luis Borges, luuletusest "Lõppematu roos"

Liara gesu geatij 1821.

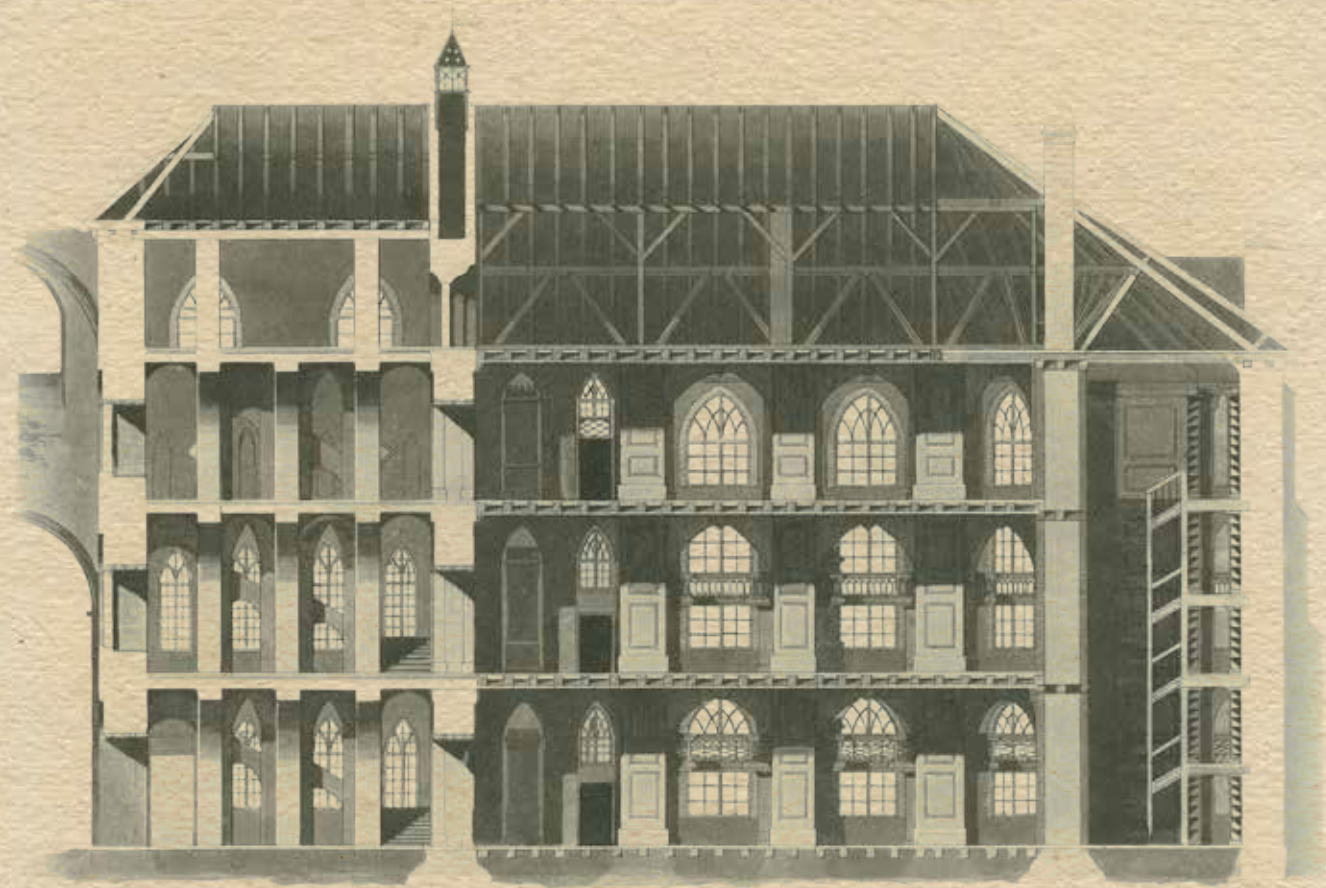
Die Bibliothek

Tartu Ülikooli raamatukogu ja toomkirik

Tartu ülikooli raamatukogu on Eesti vanim pidevalt tegutsenud teadusraamatukogu. Oma sünnipäevaks peab raamatukogu sissekannet laenutuspäevikusse 23. juunist 1802 – aastast, mil keiser Aleksander I lubas Tartus ülikooli taasavada. 1806. aastast sai raamatukogu asupaigaks varemetes seisva endise toomkiriku kooriosa. Raamatukogu esimeseks direktoriks sai Saksamaalt kutsutud professor Karl Simon Morgenstern. Loodi aktiivne raamatuvahetussüsteem teiste Lääne-Euroopa, Jaapani ja USA ülikoolidega. Esimese maailmasõja ajal, aastail 1915-1917, oli suur osa raamatukogu varadest evakueeritud Nižni-Novgorodi, Permi ja Voroneži. 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingu alusel toodi varad Tartusse tagasi.

1919. aastal, mil Tartu ülikoolist sai rahvusülikool, kuulus raamatukogu fondidesse enam kui 28 000 köidet. Süstemaatiliselt asuti koguma eestikeelseid ja Eestisse puutuvaid trükiseid. Mitmed olulised üleriigilised algatused, raamatukogudevaheline oskussõnavara ja kataloogide ülesehitus, lähtusid just Tartu Ülikooli raamatukogust. 1940. aastast hakkas kehtima sundorientatsioon nõukogude kirjanduse komplekteerimisele, ideoloogiliselt „väär“ kirjanduse tarbeks loodi erihoid. 1958. aastal nimetati raamatukogu teadusraamatukoguks. 1981. aastal lahkus raamatukogu varisemisohhtlikuks ja kitsaks muutunud hoonest uude majja. Toomkiriku kooriossa koliti Tartu Ülikooli ajaloomuuseum.

Tartu Ülikooli raamatukogus on rohkesti trükikunsti algusaeagadest pärinevaid haruldasi väljaandeid. Käsikirjakogu sisaldab alates 11.-12. sajandist pärinevaid Lääne-Euroopa ja Idamaade illumineeritud käsikirju ning ürikuid.

K. A. SENFF. "TOOMKIRIKU VAREMETESSE RAJATUD RAAMATUKOGU" (1827)

Toomkirik ja seitsmes Moosese raamat

Ka Eesti pärimuses on levinud lugu salapärasest raamatust, millel on maagiline jõud, mis sisaldab endas "kogu maailma tarkust" ja mida hoiti väidetavalt nimelt Tartus Toomemäe vanas raamatukogus. Eesti Kirjandusmuuseumi rahvaluulearhiivis leidub ligi sada lugu raamatust, mida hoitakse seitsme luku taga kettidega põranda küljes kinni ja mille kandmiseks on vaja seitsme mehe jõudu. Raamatu kiri olevat verrega kirjutatud mustale paberile. Felix Oinase teosest "Surematu Kalevipoeg" on selle raamatu kohta lugeda: *"Kõneldi, et seda hoiti maa-aluses kambris, varemeis leiduvas ruumis, peidukohas tornis või tornis asuvas puukabelis, mis ümbritses ülikooli veevärki. Et vältida selle varastamist ja teenreil selle lugemist, oli see kinnitatud seinaga või põranda külge kuni seitsme raudketiga... Moosese raamatut lugenud teadmiste hankimiseks õpetajad ja saksad. Peipsitaguses valitsenud usk, et seitset Moosest võisid lugeda lihttalupojadki. Aga kes neist pääsenud seda lugema, seda ei päästetud enam minema, vaid ta pidanud surmani sinna jääma. Kardetud nimelt, et lugejad kodus suure tarkuse välja lobisevad. Lugemine oli seotud teatud tingimustega: sellest võis korraga lugeda ainult ühe lehekülje või ühe värsi või selle lugemise eest nõuti viis rubla tundi."*

Teosest on juttu ka Oskar Lutsu romaanis "Suvi", kus Joosep Toots seda Toomemäel tulutult otsimas käib. Ent kui Oskar Luts ise aastatel 1919-1920 ülikooli raamatukogus töötas, pidi ta huvilistele vastama, et nende raamatukogus on tõesti olemas nii Moosese seitsmes kui kuues raamat, ja koguni eestikeelsetena. Tegu oli saksa keelest tõlgitud tagasihoidliku välimusega musta maagia õpikutega.

Tartu Ülikooli muuseum

Tartu Ülikooli muuseum tutvustab kolmes muuseumimajas teaduse ja ülikoolihariduse ajalugu 17. sajandist tänapäevani. Muuseumi peamaja toomkirikus, Tartu Ülikooli kunstimuuseum ülikooli peahoones ning Tartu tähetorn kutsuvad avastama lugusid teadusest, kunstist, astronoomiast, meditsiinist, tudengielust ja veel paljustki muust! Muuseumis tegutseb ka Hull Teadlane, kes innustab lapsi uurima kõike, mis maailmas leida on ning kelle kabinetis võib avastada õige veidraid leiutisi.

Lisaks põnevale sisule on eraldi vaatamisväärsused ka kõik muuseumimajad ise – tegemist on 19. sajandi alguses ehitatud ülikoolihoonetega, mis tervikliku valgustusajastu ansamblina pälvisid 2016. aastal ka Euroopa kultuuripärandi märgise.

Teatrijuht Toomas Peterson

Draamajuht Tiit Palu

Muusikajuht Paul Mägi

Balletijuht Mare Tommingas

Lavastusala juht Rait Randoja

Pealavameister Rello Lääts

Lavatehniline ala Rello Lääts, Imre Toomeoks, Keijo Sepp,
Ken-Konrad Kerm, Sergei Ivanov, Paap Nõmm, Reigo Harkmann,
Siim Naaber, Veljo Rüütli, Raido Kits, Jorgen Oras

Dekoratsiooniala Marika Raudam, Innari Toome, Ain Austa, Andres Lindok,
Katrin Nigumann, Leenamari Pirn, Terje Kiho, Sirje Kolpakov, Armin Luik,
Aleksander Karzubov, Indrek Ots, Mart Raja, Tarvo Vassil, Arvo Vassil,
Eino Reinapu, Mait Sarap

Jumestusala Anne-Ly Soo, Madli Uibukant

Kostüümiala Ivika Jõesaar, Irina Medvedeva, Ruth Rehme-Rähni, Külli Kukk, Edith Ütt, Ivi Vels,
Heli Kruuse, Natalja Malinen, Luule Luht, Tia Nuka, Kaire Arujõe, Riin Palumets, Valentina Kalvik,
Inkeri Orasmaa, Olga Vilgats, Toomas Vihermäe, Elli Nõps, Natalja Malinen, Juta Reben, Malle
Värno, Henn Laidvee, Hillar Kaag

Riietusala Raina Varep, Kadri Kangur, Katrin Pullmann

Rekvisiidiala Liina Martoja, Kaie Uustal, Mirka-Maarit Porrassalmi

Valgustusala Andres Sarv, Tõnis Järs, Kaspar Aus, Villu Adamson,
Tauri Kõtsi, Raul Telliskivi

Heliala Andres Tirmaste, Vaiko Vreimann, Kalev Kääpa

Kavalehe koostanud Sven Karja, **kujundanud** Katrin Kelpman

Eritänu: Eesti Hõõvelliist OÜ

Viimseni lihvitud liikumine...

 kinema

Innovation
that excites

UUS NISSAN PULSAR

UUS AUTO, UUS KOGEMUS. TÄIUSLIK KAASLANE.

UUS NISSAN PULSAR

See on nii seest kui väljast dünaamiline auto. Kõige ruumikam salong oma klassis ja palju uuenduslikku varustust teevad perega reisimise väga mugavaks. Vaikne ja kergesti manööverdatav Nissan PULSAR on sinu jaoks nagu loodud.

**NÜÜD EI TASU VÄHEMAGA LEPPIDA.
UUS NISSAN PULSAR PANEB SUL PULSI LÖÖMA.**

BRONEERI PROOVISÕIT JUBA TÄNA!

autospirit

Autospirit Tartu OÜ
Turu 47, Tartu
tel 734 1422
www.autospirit.ee

NISSANI OMANIK, LIITUGE
BOONUSPROGRAMMIGA!

YOU+ NISSAN

KASULIK SULLE JA SINU AUTOLE NISSAN.EE/YOU+

Piltidel on illustreeriv tähendus. Nissan Pulsari keskmine kütusekulu on 3,6 – 5,1 l/100 km, CO₂ emissioon 94 – 119 g/km.

ALTIA
EESTI

Eritähtselt heakalaks

LARSEN

COGNAC

TÕELISE
SEIKLEJA VALIK

PRODUIT DE
FRANCE
www.cognac-larsen.fr

TÄHELEPANU! TEGEMIST ON ALKOHOOLIGA. ALKOHOOL VÕIB KAHJUSTADA TEIE TERVIST.

Tere tulemast Vanemuise teatrisse!

Uued hooajal 2017/2018

Faust Sweeney Todd

Guugelmugelpunktkomm

Beatrice Teineteiseta

Mees, kes teadis ussisõnu

Naksitrallid Kalevipoeg

Viini veri Kinolina kangelane

Härra Biedermann ja tulesüütajad

Hüljatud Medeia

Rännakud. Maarjamaa laulud

Emakeelne kultuur on hindamatu väärtus.

30. detsembril 2006 asutasime Vanemuise Fondi, et hoida ja toetada Eesti teatrikunsti.
Lubame hea seista fondi käekäigu eest

Olga Aasav, Kalev Kase, Mart Avarmaa, Tartu linn

Vanemuise Fond on loodud teatri töötajate erialase arengu ja koolituse toetuseks.
Fondi on võimalik teha annetusi:

SA Tartu Kultuurkapital / SEB pank 10102052050006 / Sampo Pank 334408570002
Märksõna: VANEMUISE FOND

Vanemuise fond tänab:

Olga Aasavit, Andrus Ansipit, Mart Avarmaad,
Alar Kroodot, Kalev Kaset, Mati Kermast, Eero Timmermanni,
Tartu linna, Vanemuise advendikontserdil annetajaid.

Aasta toetaja

kinema

Aasta toetaja

LARSEN
COGNAC

Ametlik autopartner

NISSAN | **autospirit**

Ametlik hotellipartner Tartus

DORPAT
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tartus

LONDON
HOTELL

Ametlik hotellipartner Tallinnas

park inn
Central Tallinn

Tartu
heade mõtete linn

GIGA

KUKU

Postimees

KULTUURIMINISTEERIUM

AITAN LAPSI

AS GIGA on Vanemuise Sümfooniaorkestri Kassitoome tasuta suvekontserdi peasponsor.

vanemuine.ee